

УДК 378.016:78

Коваль Т. В.*

ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНОПІСЕННОЇ СПАДЩИНИ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА У МИСТЕЦЬКІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Стаття присвячена творчому осмисленню народнопісенної спадщини М. Д. Леонтовича та використанню її кращих зразків у вихованні та мистецькій підготовці майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: народнопісенна спадщина М. Д. Леонтовича, українське народне мистецтво, народна пісня, хорові твори, обробки українських народних пісень.

Серед усіх різновидів українського народного мистецтва особливе місце належить народній пісні, оскільки “вона виявляє саму душу народних мас... і впливає на емоції людини безпосередньо через думки і уявлення” [1, с. 119]. Через народну пісню “душа безпосередньо розмовляє з душею” і тим самим підтримує “свідомість національної єдності українського народу, любов до батьківщини і пошану до себе” [1, с. 120]. Саме тому в пісні, на переконання Г. Ващенко, найяскравіше відображається *національний ідеал* людини, на який має орієнтуватися у своїй навчально-виховній роботі та професійному саморозвитку майбутній вчитель національної школи. Пісня, як засіб музично-педагогічної діяльності, має значний вплив на здійснення цієї діяльності, адже саме спів пов’язаний з розвитком емоційності, він поглиблює та збагачує сприйняття музики в цілому, посилює вплив музичного мистецтва на учня. Спів розглядається як найбільш доступна форма виконання музики. Через пісню проходить процес самовираження учня та вчителя [7, с. 66]

Не дивно, що відомий український композитор, хоровий диригент, педагог та громадський діяч М. Д. Леонтович за основу своєї творчості взяв саме українську народну пісню. Як слушно зауважує дослідник творчості композитора А. Завальнюк, М. Д. Леонтович володів природженим даром відчувати найхарактерніші, ледь помітні тонкощі народної пісні, красу її мелодії, правдивість і мудрість поетичного слова. Сумна, задумлива і елегійна українська пісня ще з раннього дитинства увійшла в свідомість і сформувала його як людину безмежної доброти, чисту, щирі і красиву душею. М. Д. Леонтович зумів проникнути в такі глибини національного мелосу і поезії, так розкрити дух, характер і картини побуту свого народу, як ніхто інший з його попередників і сучасників [4, с. 5-6].

Ось чому особливо актуальним є питання використання неоціненної музично-педагогічної спадщини М. Д. Леонтовича у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів. Адже, пропонуючи дітям молодшого шкільного віку високохудожнє жанрове розмаїття народнопісенних зразків, учитель тим самим торкається найтонших струн їхніх душ, облагороджує їхні серця, створює підґрунтя для виховання морально-етичних, художніх та патріотичних почуттів, досягає гармонійної єдності навчання і виховання.

В українській музичній культурі постать М. Д. Леонтовича як диригента, композитора, громадського діяча викликає надзвичайно велику зацікавленість. Висвітленням творчого методу і характерних рис стилю М. Д. Леонтовича опікувались у своїх працях видатні діячі мистецтва М. Гордійчук, В. Дяченко, В. Золочевський, С. Людкевич та ін. Вивченням творчої та педагогічної спадщини композитора займались Н. Герасимова-Персидська, Н. Горюхіна, М. Грінченко, В. Довженко, А. Завальнюк, В. Іванов, Л. Корній, В. Кузик, Б. Луканюк, С. Орфеев, Я. Юрмас (Юрій Масютін) та ін. Проте нині бракує педагогічного осмислення творчості митця, зокрема, в контексті мистецької підготовки майбутніх учителів початкових класів.

* © Коваль Т. В., 2012

Мета статті – проаналізувати музично-педагогічну спадщину М. Д. Леонтовича та презентувати досвід її використання у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів.

Творча спадщина М. Д. Леонтовича – яскраве і стильове самобутнє явище в українській музичній культурі. Особливої уваги в його творчості заслуговує те, що основним своїм завданням він ставив розкриття в музиці внутрішнього змісту поетичного тексту пісні, динаміку її сюжету й образів. У кожному конкретному випадку композитор у самій пісні шукає засобів, здатних правдиво відобразити її зміст, тим самим підсилюючи та підкреслюючи велику силу української народної пісні.

Тематичне багатство фольклору зумовило тематичну розмаїтість доробку М. Д. Леонтовича, жанрова різноманітність народної пісенної культури сприяла багатству хорових форм, які найбільше приваблювали М. Д. Леонтовича. Це зумовлено природою української народної музики, де хоровий спів посідає провідне місце, а також особливостями того музичного середовища, в якому композиторові довелося перебувати майже все життя.

М. Д. Леонтович майстерно узагальнив і творчо використав усе краще, що було в українській хоровій музиці до нього, окреслив нові шляхи її розвитку. І це новаторство з'явилося не теоретично, в результаті кабінетного, позбавленого живого життєвого пульсу “відкриття нових горизонтів”, а внаслідок тісного спілкування з народом, залюбленого ставлення до рідної пісні і щирого бажання показати світові невичерпність її надзвичайної художності. Хорові композиції М. Д. Леонтовича, написані на основі народних пісень, прийнято називати обробками. Але в найкращих своїх творах М. Д. Леонтович показує себе як глибоко оригінальний митець, що, максимально зберігаючи близький до народної пісенності зміст, примушує його “звучати” новими барвами, творить нові форми для найяскравішого виявлення прихованих у пісні художніх багатств. У “Другій збірці пісень з Поділля” прослідковується ще одна самобутня риса стилю композитора, яка розвинулась у його подальшій творчості, – поєднання прийомів класичної поліфонії з особливостями народного гуртового співу. Одним з найбільших досягнень М. Д. Леонтовича в пошуках нової форми обробок народних пісень є так звана куплетно-варіаційна структура, її можна вважати найповнішим творчим втіленням принципу імпровізаційності виконання, властивого українській народній музиці.

За тематикою хорові мініатюри композитора надзвичайно різнобарвні та різноманітні. Це історичні, чумацькі, обрядові, танцювальні, ігрові пісні, жартівливі, церковні. Одне з центральних місць у творчості М. Д. Леонтовича посідають хори на побутові теми. Це, зокрема, “Ой у лісі при дорозі”, “Ой темная та невидная ніченька”, “Мала мати одну дочку”, “Ой з-за гори кам'яної”. Вони характерні динамічним розгортанням сюжету, активною драматизацією подій та образів. Взірцем такого високого драматичного піднесення може служити народна пісня “Пряля”, в якій композитор досяг рівня трагічної балади. У цьому творі, як і в широковідомій пісні “Піють півні”, М. Д. Леонтович вдається до персоніфікації окремих образів, що надають сюжетові ще більшої переконливості й трагічності.

Найвищим досягненням в українській музичній культурі М. Д. Леонтовича є написання геніальних “Щедрика”, “Дударика”, “Прялі” та низки славнозвісних пісень, як-от: “Піють півні”, “Зашуміла ліщинонька”, “Ой пряду, пряду”, “Женчичок-брєнчичок”. Музично-творча спадщина композитора – це понад сто творів розробок українських народних мелодій і чотири твори на оригінальні теми: “Льодолом”, “Літні тони” (хори), “Лєґєнда” та “Моя пісня” (соло з хором і супроводом фортепіано), а також фрагменти з незакінченої опери до дитячої казки Б. Грінченка “На русалчин Великдень”. І все ж, як зауважує А. Завальнюк, у художньо-творчій роботі над народною українською піснею, яка стала для композитора джерелом високого натхнення, М. Д. Леонтович – ціла нова епоха. Він надзвичайно тонко розумів народну душу і вмів талановито передати характер пісні. Його обробки народних пісень ні в якій мірі не можна назвати “обробками” – це самостійні художні твори, для яких музика народної пісні дає лише певний ґрунт, кожен з них – окремий твір, окремий зразок, оригінальна музична форма [4, с. 40].

Маючи великий педагогічний досвід, М. Д. Леонтович виходив з чітких музично-естетичних і художньо-виховних позицій, вважав, що основою навчання музики повинна бути народна пісня, тобто музичний фольклор. Результатом кропіткої художньо-творчої та музично-

педагогічної діяльності композитора стала поява підручника “Практичний курс навчання співу в середніх школах”.

В основу свого підручника М. Д. Леонтович поклав музично-пісенний фольклор, тим самим наблизивши його до потреб викладання музики в загальній школі. Неперевершений та багаторічний власний досвід автора, як композитора, також позначився на змісті підручника. Велика кількість вміщених народних пісень є відомими хоровими обробками самого М. Д. Леонтовича. Дитячий репертуар підручника вдало підібраний педагогом з урахуванням діапазону дитячих голосів, що виключає форсування звуку, вокально-технічних можливостей та ступеня засвоєння понять з музичної грамоти.

Головним принципом методики навчання дітей музики М. Д. Леонтович вважав свідоме ставлення учнів до сприймання музичних явищ, пробудження і вдосконалення їх творчих здібностей. Для здійснення цих завдань учитель повинен володіти різними прийомами подачі дидактичного матеріалу і психологічного впливу на школярів. Ця концепція є основою даної роботи. Передусім автор орієнтує вчителя на аналітико-синтетичний метод викладання – від ознайомлення із загальним цілим до складових його частин і навпаки. У засвоєнні знань М. Д. Леонтович спирався на метод евристичного навчання, активізуючи пошукову діяльність учнів і їх самостійну роботу. Форма репродуктивної подачі навчального матеріалу (розповідь, пояснення, коментування вчителя) чергується з катехізним видом роботи (поставлені вчителем завдання і відповіді учнів) [4, с. 93].

Праця М. Д. Леонтовича “Практичний курс навчання співу в середніх школах” не втратила свого педагогічного значення і сьогодні, адже може бути методичним посібником як для вчителів-практиків, так і майбутніх педагогів, її використання наповнить музично-естетичне виховання національним змістом.

Творча обізнаність та компетентність, безпосереднє залучення кращих здобутків української народної культури до професійної підготовки педагогічних кадрів з урахуванням регіональних особливостей дозволить майбутнім учителям початкових класів ширше використовувати пісенні та поетично-творчі зразки пісенно-обрядової спадщини свого краю в навчально-виховній роботі з учнівською молоддю. На думку С. Г. Крамської, організація та проведення за оригінальними сценаріями навчальних і позаурочних виховних заходів із залученням народознавчих матеріалів та окремих зразків місцевої музично-поетичної творчості – головний напрямок роботи сучасних учителів. Матеріал, що містить у собі перлини музичної та творчої спадщини М. Д. Леонтовича з відгомонам історії рідного краю, має стати одним з чинників у формуванні національної свідомості майбутніх педагогів. Тобто, морально здорове покоління можна виховати лише шляхом залучення студентської молоді до вивчення, засвоєння національних (а саме пісенно-обрядових) зразків та застосування їх у навчальній і практичній діяльності [5, с. 1].

Використання музично-творчої спадщини М. Д. Леонтовича в підготовці студентів зумовлена професійними вимогами, а саме необхідністю формування у майбутніх учителів початкових класів організаційно-методичних умінь і навичок щодо залучення підростаючого покоління до невичерпної скарбниці свого народу. У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського творча спадщина відомого композитора широко використовується у низці навчальних дисциплін, адже репертуарна палітра М. Д. Леонтовича надзвичайно цікава, проста і, головне, доступна для сприймання. Насамперед, це “Основи хормейстерського мистецтва”, “Практикум роботи зі шкільним репертуаром”, “Музично-театральна діяльність”, “Гра на дитячих музичних інструментах” та ін.

Так, на заняттях з основ хормейстерського мистецтва студентам пропонуються наступні твори: “Пішов милий”, “Ой сивая зозуленька”, “Грицю, Грицю, до роботи”, “Ой ти знав”, “Добрий вечір, дівчино”, “Сіно моє, сіно”, “Їхав козак на війноньку”, “Пливе човен”, “Тиха вода”, “Щедрик”, “Ой з-за гори кам’яної”, “За городом качки пливуть”. Їх ліричність, наспівність, а, подекуди рухливість і жартівливість, вводять майбутніх учителів початкових класів у світ народнопісенної творчості найвищого ґатунку, цим самим виховуючи в них любов до прекрасного, збуджуючи почуття національної самосвідомості, поваги до творчої спадщини корифея українського хорового мистецтва.

Цікаве застосування знайшли обробки М. Д. Леонтовича і на заняттях з “Основ театраль-ного мистецтва”, адже в основу їх сюжетів лягли обрядові та ігрові народні пісні. Наприклад, студенти театралізовано інтерпретують календарні пісні весняного циклу: “А вже весна”, “Веснянка”, пісню-танець “Женчикок-бренчикок” та ін. Інсценізуючи їх, студенти з великим задоволенням відтворюють та переживають, ніби перепускають крізь себе найдрібніші деталі обряду. Зокрема, використовуємо зимову дитячу гру “Коза” – музичну картинку з народного побуту. Вона вирізняється конкретизацією образів та характерів, що значно полегшує уявну роботу студентів. Гумористично-жалібне звучання, яке впливає з самого тексту: “А в Михайлівці всі хлопці-стрільці, встрілили козу в правеє ушко, в правеє ушко, в саме сердечко” супроводжується цікаво підібраними та вдало застосованими рухами “встреленої” кози. Звертаємо увагу студентів на вдалу імітацію зойків, робота над якою наповнює творчий процес позитивом.

“Практикум роботи зі шкільним репертуаром” та “Гра на дитячих музичних інструментах” – надзвичайно цікаві та необхідні для майбутніх учителів початкових класів дисципліни. Готуючись до виконання твору, вони вчаться правильно висловлювати свої думки, складаючи вступні бесіди. Запропоновані програмні твори вирізняються лаконічністю та простотою музичного викладу. Це “Ой у полі жито”, “Ой ходила та Маруся”, “Ой лис до лисиці”, “Нарвала квіточок”, “Ой перепеличка”, “В полі-полі плужок ходить”, “Тиха вода”, “Було літо”, “Грицю”, “Черчик” та ін.

Вивчаючи та аналізуючи музично-педагогічну спадщину М. Д. Леонтовича, слід відзначити неповторний стиль композитора. Сприймавши й глибоко засвоївши традиції українського народнопісенного мистецтва, він упевнено пішов своїм шляхом, склавши власним доробком цілий етап у розвитку української хорової музики. Його шедеври хорового мистецтва стали школою художньої майстерності для цілого покоління митців. Використання обробок М. Д. Леонтовича на заняттях у ВНЗ надзвичайно збагачує світогляд майбутніх учителів початкових класів, виховуючи тим самим почуття поваги, шани до українського народного мистецтва. Його обробки надзвичайно доступні, насичені елементами драматизації та інсценізації, що полегшує їх застосування в навчально-виховному процесі ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Борытко Н. М. Теория и практика становления профессиональной позиции педагога-воспитателя в системе непрерывного образования : автореф. дисс. на соискание научной степени докт. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Н. М. Борытко. – Волгоград, 1994. – 18 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – 3-є вид. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
3. Витвицький В. Леонтович Микола / В. Витвицький // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1994. – Т. 4. – С. 36-38.
4. Завальнюк А. Микола Леонтович : дослідження, документи, листи : до 125-ї річниці від дня народження / А. Завальнюк. – Вінниця : Поділля-2000, 2002. – 256 с.
5. Крамська С. Г. Педагогічні засади використання пісенно-обрядового фольклору в процесі підготовки вчителя музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Методика викладання музики та методика музичного виховання” / С. Г. Крамська ; Київ. держ. ун-т культури і мистецтв. – К., 1998. – 18 с.
6. Орфеев С. Д. М. Леонтович і українська пісня / С. Д. Орфеев. – К. : Муз. Україна, 1981. – 76 с.
7. Шпортун О. М. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього вчителя музики засобами народнопісенної творчості : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / О. М. Шпортун. – Вінниця, 2009. – 238 с.

The article is devoted to creative thinking folk heritage. N. D. Leontovich and use its best examples in the education and artistic training of primary school teachers.

Key words: National Heritage N. D. Leontovich Ukrainian folk art, folk songs, choral works, processing of Ukrainian folk songs.